

BUZA GÖMÜLÜ BEŞBİN

*Yorgunluk ve soğuğa teslim olan Buzadam
ölmeye yattığında gözlerinin önünden yaşamı
geçmiş olmalıydı; ama ölü gözleriyle 5000 yıl
sonrasını göreceği herhalde aklına bile
gelmemiştir.*

*Yaşadığı çağda ortalama yaşam süresinin
kırk yıl olduğu düşünülecek olursa, 20.
yüzyılın onun için uzaktan da öte olduğu
anlaşılabilir.*

*Buzadam, kendi masalını sessizce
beraberinde götüren tüm eskiçağ gezginleri
gibi, bize geçmişin gizemini anlatıyor. Saklı
kalan masalını ise, iki yıldır herkes kendince
yazıyor!*

YILLIK BİR MASAL...

BUZADAM

Dinlenmek için doruktaki geçidin kayalık bir kovuğunda durakladı. Aşağıya bir göz attı. Kuzeye doğru uzanan sarp kanyonlar ve gürüldeyerek akan ırmağın ırkık görünüyordu. Güneydeki koyak ise, bitmekte olan güzün tutuşturduğu kızıl yapraklı karaağaçları ve çayırlar arasında durgun akan nehriyle onu çağırıyordu.

Kovukta diz çöktü ve içine, yapraklara özenle sarmış birkaç parça kömür koyduğu kutuyu açtı. Eğer dallarını tutuşturabileceği çalılıklar binlerce metre aşağıda kalmamış olsaydı, bu kömürlerle ateş yakabilecekti. Önceden avladığı bir dağ keçisinin bir parça eti ve birkaç dağçileği, kalan son yiyeceği idi...

Otuz yaşlarındaki adamın boyu, 1.60 metreydi. Deri giysileri, ot pelerini ve ot doldurulmuş

deri çarıkları onu soğuktan koruyordu. Cildinde dövmeye benzeyen izler vardı. En değerli eşyası olan baltasını sıkı sıkı kavramıştı. Başını kaldırdı, adı şimdi Alpler olan dağlara doğru baktı. Yolunda gitmeyen birşeyler vardı, Belki sarp yamaçlara anı bir tipli bastırmıştı; belki bu yalnız gezgin çok az olan yiyeceğini uzun yolda tüketmişti; belki de bir hastalık tüm gücünü alvermişti.

Yaşamını betimleyen eşyalarını çevredeki kayalıkların arasına özenle yerleştirdi. Sonra kovuğun ortasındaki geniş bir kayanın üzerine uzandı, soluna döndü, başını yasladı. Uykuya yenik düştü...

Bir daha da uyanmadı. Kar onu kalın bir örtü gibi sarmaladı. Son bilinç anındaki duruşunu donduran buzdan mezanda beşbin yıl boyunca gizlendi.

Hayvanlarını kış için güney ovalarına götüren bir çoban olabileceği gibi, gezgin bir tüccar, bir şaman, bir maden arayıcısı da olabilirdi. Köyünden, bir salgından kaçmak için mi uzaklaşmıştı, yoksa bir sürgün müydü? Onu buralara sürükleyen şeyin ne olduğunu asla bilemeyeceğiz...

KARDA YAPAYALNIZ ÖLEN ZAVALLI ADAM

19 Eylül 1991'de Helmut ve Erika Simon adlı Alman çifti, Avusturya - İtalya sınırında yürüyüş yaparlarken güzergahtan birazcık saptılar. Erika Simon buzların arasında küçük bir baş gördü. İlkini atılmış bir bebek sandıkları şey, artık

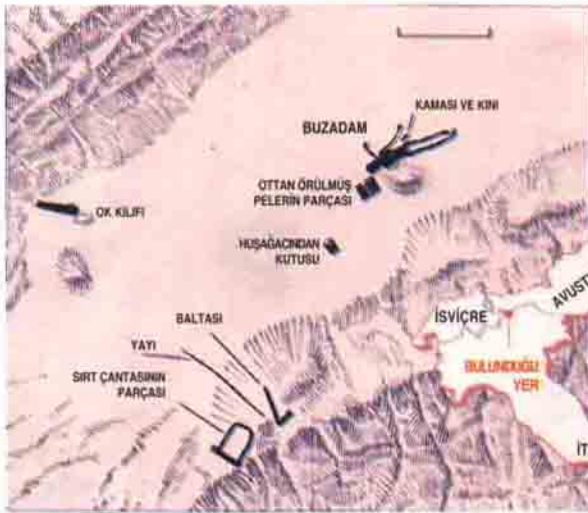

Buzadam olarak bilinen tarih öncesi gezginiydi. Bulunduğu koyağın adı Ötztal'di. Buradan hareketle, yalnız gezgine Ötzi lakabı takıldı.

Birkaç ay zarfında "Ötzi"; T-shirtler, posta kartları, takılar ve hafif müzik parçaları ile kamuoyunun ilgi odağı oluverdi. 1922'de Lord Carnarvon ve Howard Carter'ın, Kral Tutankhamon'un mezarını açmasından bu yana, tarih öncesinden gelen hiç bir yolcu toplumu böylelerine heyecanlandırmamıştı.

M.Ö. 1354-1346 arasında onsekizinci sülale firavunu olan Kral Tutankhamon, 3000 yıllıktı. Oysa ilk bulunduğu baltasının bronz olduğu düşüncesiyle 4000 yaşında sanılan ve sonradan 5000 yaşın üzerinde olduğu öğrenilen Buzadam, Tutankhamon'dan o zaman bile 1000 yıl yaşlıydı.

Bunca gösterişin içinde, belki de Avusturyalı okul çocuklarının şarkıları onun en güzel resmini çiziyordu: "Karda yapayalnız ölen zavallı adam".

Kuzeyinde kalkerli Ön-Alp (Prealpler) dağ sıraları olan Alpler, birbirine paralel iki çizgiymişçesine doğu-batı doğrultusunda sıralanır. Ön-Alp kütlelerini billurlu merkezi kütlelerden ayıran vadiler, sıradağları boylu boyunca böler. Alpler'den daha yüksek ve daha iri olan Billurlu merkezi dağ sırası; Alpler'in en önemli buzullarından birkaç tanesini de üzerinde barındırır. Batıda, Ötztal'in kuzey yamaçları Avusturya sınırları içerisinde yer alır. Ötztal kütleli önemli bir buzul sisteminin ortasında, Wildspitze'de (3.774 m) en yüksek noktasına ulaşır. Birçok buzul aşınım şeklinin görüldüğü bu vadilere, özellikle Ötztal vadisine, Inn'in kollarının meydana getirdiği vadilerle ulaşılabilir; geldiğiniz yer dağ kütlelerinin tam ortasıdır.

Bu arada Buzadam dünya çapında kazibilimcilerin ve insanbilimcilerin ilgisini çekmeye başladı. Şimdiye dek Alp buzullarında bulunan en eski gövdenin sadece 400 yaşında olduğu düşünülecek olursa, bu ilginin nedeni anlaşılabilir. Avrupa'da onun bulunduğu 3.210 metre yükseltide daha önce değil insan, kamp ateşi kalıntısına bile rastlanmamıştı.

Buzadam'ın gövdesi topografik bir şans eseri bu kadar uzun ömürlü olabilmişti. Vücudu öylesine iyi durumdaydı ki, göz yuvarları bozulmamıştı ve bilimciler son yemeğinde ne yediğini kestirebiliyorlardı. Ölümünden kısa bir süre sonra, uzandığı kaya kovuğu karla dolarak, onu başının sadece birkaç metre üzerinden geçen buzullardan koruyan bir cep oluşturmuştu.

Buzadam'ın bulunuşu da tamamen tesadüf oldu. 1991 Mart'ında Sahra çölündeki büyük bir kum fırtınası tonlarca zerreciği Alplere sürükledi. Sıcak geçen yaz ayları boyunca bu kum tanelikleri güneş ışınlarını soğurarak buzullarda erimeye yol açtı. Buzadam bu beklenmeyen erimeden sadece üç gün sonra bulundu ve aradan bir hafta geçmeden onu yeniden yalnızlığına gömmeye yetecek kadar kar yağmıştı bile.

HOYRAT ÇAĞIMIZA HOŞGELDİNİ

Bulduktan sonraki dört gün boyunca resmî görevliler ve doğa yürüyüşçüleri gezgini buzdan kurtarmaya çalıştılar! "Kurtarıcılar", buz baltaları ve kayak sopaları ile onu epeyce hırpaladılar. Bu arada Buzadam'ın giysilerinin önemli bir kısmı anı olarak alındı; öyle ki bulunduğu giyiniş olan Buzadam, dört gün sonra neredeyse çıplak kalmıştı. Kurtarıcılardan birinin buzla uğraşırken kırılveren sopası, sonradan Buzadam'ın sırtçantasının eşine rastlanmamış bir parçası sanıldı! İşçiler, 1,8 metrelik yayı kırmayı başardılar ve buza sıkışan alt uç ancak bir yıl sonra çıkarılabildi. Bu arada giysileri de tahrip oldu. Derken, kurbanlarını buzdan kurtardıktan sonra cinsel organlarının yerinde olmadığını farkettiler.

Korunağından söktükleri Buzadam'ı, uçakla en yakın Avusturya kasabası olan Vent'e götürdüler. Vent'ten Innsbruck'a yapacağı yolculuk için bir kefenle tıktırıldı ve bazı tanıklar bu sırada bir kırılma sesi duyular (sonradan X ışınları ile sol kolda kırık belirlenmiştir). Innsbruck'ta inceleme masasına yatırıldı. Fotoğrafçıların resim çek-

mek için yarattıkları izdiham sırasında Buzadam, bu çağa uyum sağlayamayacağını söylemeye başlamıştı: Cildinde bulaşıcı bir mantar ürüyordu.

Inşbruck Leopold Franzens Üniversitesi Tarih Öncesi ve Eski Çağ Tarihi Enstitüsü'nden kazibilimci Konrad Spindler Buzadam'ı inceleyebildiğinde aradan beş gün geçmişti bile. Spindler, baltasının tarzına baktığında onun 4000 yaşında olduğunu sarmıştı. Üniversitenin Anatomi Enstitüsü'nden Werner Platzer'in gözetiminde, çıkarıldığı ortamla neredeyse aynı şartlardaki, ısısı -5 °C ve nem oranı % 98'de sabitlenmiş bir dondurucuya yerleştirildi. Platzer'ini talimatına göre, Buzadam ancak 20 dakikadan uzun olmayacak süreyle ve sadece zorunlu bilimsel araştırma için dondurucudan çıkarılabilecekti. Buzadam sonunda yalnızlığına kavuşabilmişti; artık en ünlü basın mensupları bile onu rahatsız edemeyecekti.

KİMLİK TESBİTİ YAPILYOR: KAÇ YAŞINDAYDI?

Buzadam'ın 4000 yaşında olduğu doğrultusundaki varsayımın bin yıllık bir yanılığın payı taşıdığı, iki farklı laboratuvarından gelen radyokarbon analizleri sonuçlarından anlaşıldı. Spindler, ilk varsayımını, Buzadam'ın baltasının bronz olduğu düşüncesiyle yapmıştı. Oysa, baltanın ağzı bakırdandı.

Bronz ile bakır arasındaki bu benzerlik Buzadam'ı, Spindler'in gözünde bin yıl gençleştirivermişti. Bakır, geç Neolitik dönemde kullanılmaya başlanan, bronzdan daha yumuşak bir metal olduğundan bu hata yapılmıştı. Giysilerin radyokarbon analizi, onun 5000 yaşında olduğunu doğruluyordu. 1992 Şubat'ında yapılan deri ve kemik analizleri Buzadam'ı birkaç yüzyıl daha yaşlandırdı.

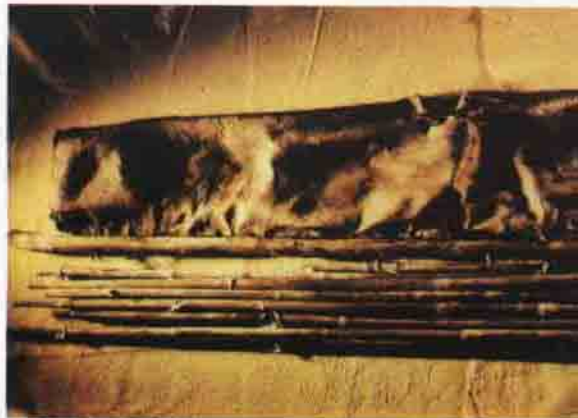
Ne var ki, Konrad Spindler ilk andaki yanılığında çok da haksız sayılmazdı. Buzadam'ın baltası uzmanları da şaşırtıyordu: Çünkü bu, ilkel yassı bir balta değildi. Köşeli yapılan sap kısmı, baltanın ağzını yerinde daha sağlam tutmaya yarıyordu. Balta, Bakırçağı uzmanlarınca Remedello olarak nitelenen tarzın klasik bir örneği idi. Ancak Remedello Sottò (124 mezardan oluşan bir toplu gömüttür) buluntularının M.Ö. 2700 yılına ait olduğu düşünülüyordu. Buzadam'ın M.Ö. 3000 - 3200

yıllarında yaşadığı düşünürse, yüzlerce yıl öncesinde Remedello tarzı bir baltaya sahip oluşu, bir ortaçağ savaşçısına ait bir mezarda modern bir tabanca bulmaya benzemektedir. Bu nokta, hâlâ tam olarak aydınlatılamamıştır.

BUZADAM'IN YANINDA TAŞIDIKLARI

Baltasından başka, çakmaktaşılarının ucunu sivriltmek için kullanılan küçük, kalem biçiminde bir çubuk; 14 tane ok ve geyük derisinden bir ok kılıfı; 1,8 m. lik bir yay;

ANAYURDU NERESİYDİ?

Giysilerin dokuları incelendiğinde, ilkel bir buğday türüne ait iki minik başak bulundu. Kürk ceketinden dökülen kılların tahlilinde de aynı türden buğday polenlerine rastlandı. Bu tür buğday sadece alçak bölgelerde yetişiyordu.

Yanında taşıdığı kömür parçaları, Alplerde bulunan birkaç çeşit ağaca aitti. Bunların arasından bir parça, ölüm yerinden güneye doğru 5-6 saatlik uzaklıkta bulunabilen bir ağaca aitti. Bu bitkibilimsel kanıt Buzadam'ın Güney Tiroler'deki Val Senalle-

ri'nden gelmiş olabileceğini düşündürüyordu. Konrad Spindler'e göre Buzadam, ölüm yerinin 20 kilometre güneyindeki Venosta'dan olabilirdi.

DAĞLARDA ARADIĞI NEYDİ?

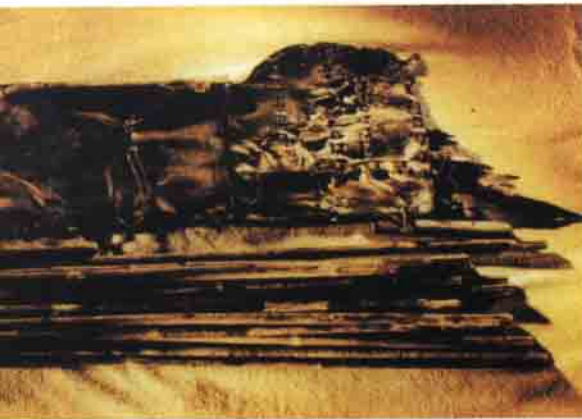
Atılmaya hazır birkaç ok ve yay onun bir avcı olduğunu düşünmemize yol açabilir. Bakır çağının ilk yarısında, iklimsel bir ısınma yaşanıyordu. Ormanlık alan bu ısınma sebebiyle Alplerin yükseliklerine doğru tırmanıyordu. Avcılar da ormanlık alanlardaki bu yükselişi izliyorlardı.

Buzadam belki bir bakır madeni arayıcısıydı. Kaya çatlaklarının arasında keşfedilmeyi bekleyen bakır, Alplerin ıssız koyakları arasında yeni ticaret yollarının gelişmesine yol açıyordu. Bakır'ın keşfinden önce herkes herşeyi yaparken artık uzmanlık çağı başlamıştı; madeni arayacak, eritecek, balta yapacak, satacak, işinin uzmanı insanlara gerek vardı.

Belki de o, bir çobandı. Spindler, Buzadam'ın öldüğü yerden 6 kilometre yukarıdaki bir köye ulaşmaya çalıştığını düşünüyordu. Söz konusu yerleşim biriminin kalıntıları 1992'de Avusturyalılarınca bulunmuştu. Burası, ormanın hemen bitiminde 2100 metre yükseltide bir köydü ve çobanlarca en az 6000 yıldan beri biliniyor olmalıydı. Buzadam sürülerini, kışa hazırlık için aşağılardaki Alp çayırına götürüyor olabilirdi.

NE ZAMAN VE NASIL ÖLDÜ?

Yaz sonunda öldüğü biliniyordu; çünkü yanında Eylül'de olgunlaşan küçük dağçileklerinden vardı. Alplerde bu mevsimde sık rastlanan ve görüş alanını sifıra indiren yoğun sisin, ölüm nedeni olabileceği düşünülüyordu.

Vücudunda kesik ya da herhangi bir anormalliğe rastlanmamıştı. Dişlerinin aşınmış olması, o dönemde ekmeğin iyi öğütülmemiş buğdaydan yapılmasıyla açıklanabilirdi. Açlıktan ölmüş olamazdı; çünkü yanındaki yiyeceklerini henüz tüketmemişti.

Bu bölgede her yıl yorgunluktan uyuyakalarak donan bir kaç kişi olduğu düşünülürse, en mantıklı olasılık uykusunda donmuş olmasıdır.

HANGİ DİLİ KONUŞUYORDU?

National Geographic yazarı David Roberts "Bunu bilmiyoruz; ne yazık ki sadece kelimelerdir topraktan kazılıp çıkarılamayan," diyor. Buna katılmamak olası değil.

Wittgenstein'in "dilimin sınırları, dünyanın sınırlarıdır," ya da Heidegger'in "dil, varlığın evidir," diyerek ifade ettiği gerçek, belirli bir tarihsel noktadaki insanın dünyayla ilgisini ancak dil aracılı-

ğıyla kurabildiğidir. "Dil, insanın içinde varolduğu dünyayı bulgulama, anlama, betimleme aracıdır." Bu sebeple dilbilim tarihsel araştırmalarda çok önemli bir anahtar rolü de oynar. Örneğin, Sanskritçe, Yunanca ve bunların bağlı olduğu Hint-Avrupa grubunun öteki dilleri olan dillerde "marangoz", ortak bir sözcükle belirtilen tek zanaatçidir. Bu da, bu dilleri konuşanların ayrı halklar olarak bölünmezden önce marangozluğun ayrı bir zanaat olarak uzmanlaştığını gösterir.

Aşağı yukarı tüm Avrupa dilleri, Hint-Avrupa dil ailesi denilen aileye aittir. Sadece Macarca, Fince ve Bask dili bu sınıflama dışında yer almaktadır. Kazibilim ve dilbilim birbiriyle yakından ilişkili bilim dallarıdır. Ancak, belli bir tür buluntuyu mutlaka bir halk ya da bir dil ile özdeşleştirmek bizi yanlış sonuçlara götürebilir. Ari ırk tartışmalarında, Hint-Avrupa dili konuşan Aryan ırkın, Semitik dilleri konuşan ırklardan üstün olduğunun iddia edilmesi de bu yanlışlığın bir göstergesi değil midir?

ÖLÜ GÖMME GELENEĞİ

Yılmaz Selim Erdal
Hacettepe Üniversitesi, Antropoloji Bölümü

İki milyon yılı aşkın bir süredir evrimleşen insanın kültürü içerisinde ölülerini gömme davranışı yaklaşık ellibin yıl öncesine rastlamaktadır. Arkeolojik ve antropolojik veriler, ilk kez ölüsünü gömen insan türünün Neanderthaller olduğunu ortaya koymaktadır. Neanderthaller, ölülerini hocker adını verdiğimiz, insanın ana rahminde duruşuna benzer bir biçimde, şifalı otlar, çiçekler ve bazı hayvansal yiyeceklerle birlikte gömmüşlerdir. Ölü gömme davranışı, bu aşamada bir "gelecek" olarak belirmiş, günümüze kadar çeşitlenerek devam etmiş görkemli törenlere ve mezarlara ulaşacak biçimde gelişmiştir(!).

Başka bir anlatımla, dil, din, töre, üretim teknolojisi, yerleşme biçimleri, giyim, kuşam gibi kültürü oluşturan öğelerle birlikte ölü gömme geleneği de insan evriminin çok küçük bir bölümünü kapsayacak süreç içerisinde zenginleşmiş, sonuçta farklı kültürler gibi farklı gömü gelenekleri de ortaya çıkmıştır. Piramitler, oda ve sanduka mezarları, kaya mezarları, lahitler, pithoslar, tümülüsler (yiğme mezar), türbeler, ağaçlar, toprak, taşların yarıkları ve mağaralara yapılan gömüler bu çeşitliliği bize yansıtmaktadır.

Ölülerin gömüldüğü mekan gibi, cesedin yatırılış biçimi, yönü, çiplak ya da giysili oluşu, ölü hedyeleri, cesedin mumyalanması, yakılıp yakılmayacağı, yakılacaksa etli mi yoksas etsiz mi yakılacağı, kaç derecede yakılacağı gibi hususlar geleneğin bir parçasını oluşturmaktadır.

Sayıları rahatlıkla artırılacak bu gelenekler, Mısır piramitleri, Frig tümülüsleri, Urartu kaya mezarlarında olduğu gibi, kimi zaman bir topluma, topluluğa, etnik gruba hatta bir zümreye özgü olabildiği gibi, kimi zaman da farklı kültürlerde benzerlik göstermekte, biri ya da bir kaçına eş zamanlı gözlenebilmektedir.

İnsan da dahil olmak üzere bütün canlıların biyolojik yaşamları ölümlle sonlanmaktadır. Ancak, içgüdü'nün ötesinde bir gelenek olarak ölü gömme insana özgüdür. Bu ise araştırmacıları, ölüleri gömme geleneğinin kökenini ve nedenlerini sorgulamaya yöneltmektedir. Bu nedenlerin en dikkat çekenleri, toplulukların yaşadıkları çevreyi temiz tutma isteği, diğer yaratıklardan ölüyü koruma arzusu, ölüye saygı, öbür dünya ve tekrar dirilme inancıdır.

Binyıllar boyunca ölüyle birlikte takıların, paraların, yiyeceklerin, çiçeklerin, silahların, içkilerin ve hatta ev eşyaları gibi bireyin yaşaması için gerekli olan en küçük ayrıntıların bile gömülmesi, beraberinde yeniden doğuşa (reincarnation) inancın varlığını pekiştirmektedir.

"Öbür dünya" ile ilgili kavramların vurgulanarak öğretilmesinin temelinde, geride kalanlarda, insanın öldükten sonra ne olduğunun / ne olacağı'nın bilinmezliği ve korkusunun yattığı söylenebilir. Nitekim, doğal seçilimin temelini oluşturduğu yaşam kuralları çerçevesinde, doğanın bütün canlılara yaşama şansı tanıyabilmek amacıyla oluşturduğu, yaşamak ile eşdeğer nitelikler taşıyan ölüm, insan merkezli (homocentric) dünya görüşü ile birlikte törenselleşmiş, inanç sistemleriyle özdeşleşmiş, kültürel nitelik kazanarak çeşitlenmiştir.

Ünlü İngiliz dilbilimci Colin Renfrew, Hint-Avrupa dillerinin Avrupa'ya, daha önce iddia edildiği gibi M.S. 2500'lerde değil, çok daha eskilerde ulaştığını tartışmaktadır. "Avrupa'ya çiftçilik Anadolu'dan gelmiştir. Bu, benim Hint-Avrupa dillerinin erken Anadolu uygarlıklarından kaynaklandığı şeklindeki iddiamın önemli bir kanıtıdır," diyen Renfrew'in görüşleri kabul edilecek olursa, Buzadam Hint-Avrupa dili konuşmaktaydı. Onun dünyasında tekerlek "kwekwlos," kapı "dhwer," tanrı "deiwos" ve kar da "sneigwh" olmalıydı.

Doğaüstü güçlere ya-karmak için kullandığı büyü-lyü sözcükler ise, toprak-tan kazılıp çıkarılamasa da, evrenin bir yerinde kalmış olmalı ki beşbin yıl sonra çağımızın kulağı-na kendi gerçeklerini fısıldıyorlar.

HANGİ TANRININ ÇOCUĞUYDU?

"İnsanlar kaygılarından kurtul-mak için Tanrıyı ve korkuyu yarattılar," Pekli, Buzadam'ın kaygıları ne-lerdi? Bugünün diliyle onları anlat-mak zor olmalı!

Ama, kaygılarından kurtulmak için yarattığı Tanrılar ve yaşadığı topluluğu birarada tutan inançlar, İtalya'da bulu-nan bir dizi Bakır çağı buluntusunda hâlâ yaşıyor.

Onun ruhunu aralama şansını bize veren üç tür yapıt vardır. Bunlardan biri, kutsal alanlarda rastlanan, üzeri işlenmiş taş anıtlardır. Birkaç yıl önce Trento kenti yakınında, Arco'da bulunan bu Anıtlar Arco I - Arco VI olarak adlandırılmıştı. Arco I'in göğüs kısmındaki yedi baltanın üç tanesi, Buzadam'ın baltasına çok benziyordu. Güney Ti-rollerde küçük bir köy olan Laces'de 18. yüzyıla ait bir kilisenin ahşap sunağının altında bulunan Bakırçağı anıtında da Arco-I'dekine benzer zen-gin süslemeler vardı. Şans ve bereket için kut-sanmış ruhlara sığınma alışkanlığını simgeleyen anıtlar Hristiyanlıkta da devam etmiştir; öyle ki Buzadam'ın ölümünden 4000 yıl sonra bile Roma

Katolik kilisesi papazları "taşa tapanları" afarozla tehdit etmekteydiler.

Gömütler, bir başka ka-pıyı aralamaktadırlar. Re-medello Sotto bunların önemli bir örneğidir. Remedello'da bulunan ve ender rastlanan bir gümüş iğne, oklar ve metal silahlar bi-limcilere burada hiç de sı-radın insanların gömülü ol-madığını anlatmaktadır. Bu-zadam'ın Remedello tarzı baltası da onun hiyerarşik toplım yapısında önemli bir yeri olabileceğinin kanı-tıdır. Gordo Gölünün batı kıyısında Rocca di Maner-ba adlı gömüt alanı ise da-ha 1981'de bulunmuştu. Remedello'nun tersine bu-rada ayrı mezarlar yoktu. Kemikler birbirinin üzerine yığılmıştı. İskeletler bir törene et-lerden ayrılmış izlenimi veriyordu. Gömütü bulan kazıbilimci Lawren-ce Barfield'in varsayımına göre, gövdeler ya bir süre için gömül-müş, ya da etler kemiklerden sıy-rılmış olmalıydı. Daha sonra kopa-nan iskeletler yakılıyor ve tapınak-lara gömülüyordu.

Buzadam'ın ruhunun üçüncü anahtarı ise, kaya sanatıdır. Kalko-litik çağ sanatkarlarının kaya yü-zeylerine kazıdıkları şekiller arasın-da yer alan kama ve baltalar, bak-ırdan yapılmış böyle bir aletin doğaüstü gücünün simgesiydiler. Val Camonica'da bu tür-de 300 binden fazla kaya resmi vardı.

Aosta'da bulunan lahitlerin, üzerine inşa edil-dikleri platformlar ise kama ağızı şeklinde olup, kuzeybatı yönünü göstermekteydiler.

Bakır Çağı topluluklarının ölümlerini gömdükleri alanlar, defin törenlerinin onlar için taşıdığı önemli gösteriyordu. Buzadam, birdenbire ortadan yok oluşuyla Tanrıları küstürmüş olmalıydı. Ölümüyle kuralları bozan insanlardan biriydi. Onun için en-dişlenenler, matemleriyle onu kutsayamıyorlardı bile. Öylece ortadan yok oluvermişti; belki de beşbin yıl sonra söyleyecek bir sözü vardı ama bunu kendi halkı hiç anlayamamıştı.

ALPLERDE BAKIR ÇAĞI

Bakırın önemi, dört buluşu birleştirmesindedir. Bunlar bakırın ergimesi, döğülebilirliği, bakır cevherinden saf bakırın indirgenerek çıkarılması ve alaşımlar oluşturabilmesidir. Bakır, hem çakmaştası gibi keskinleştirilebiliyor, hem eğilip bükülebiliyor, hem de döğülerek inceltilebiliyordu. Daha da ötesi, bakır bir alet kırılrsa da geri kalan parçalar döküm yapılarak yeni bir alet haline getirilebiliyordu. Bunlar, bize bakırın üstün nitelikli sayılmış olabileceğini düşündürüyor.

Bakır Çağı köylerinde karşılaşılan kit madenî nesnelere büyük bir olasılıkla maden külçeleriyle birlikte ülke boyunca gezen ve gittikleri yerde sipariş üzerine araç gereç yapan gezgin maden işleyiciler tarafından yapılmıştır.

Bakır cevheri, her yerde bulunabilen bir maden değildir. Damarlar, genellikle bitkilerin yetişmesine elverişsiz dağlarda bulunur.

Bakır içeren ham taşları Buzadam'ınki gibi bir balta ağzına dönüştürmek hiç de kolay bir iş değildi. Cevher, ilk önce toprağa gömülmüş tepsi biçimi bir potada, cürufundan temizlenmek amacıyla eritiliyordu. Birkaç kişinin aynı anda üfledikleri borularla harlanan ateş 1083 °C'a ulaştığında, ergimiş bakır ile cüruf ayrıştıyordu. Bundan sonra soğumaya bırakılan kiteden cüruf tabakası dikkatlice sıyırılır ve nispeten saf hale gelen bakırdan ayrılır. Bu bloklar daha sonra yeniden ısıtılarak, sıvı metal, döküm kalıplarına boşaltılırdı.

Yeryüzünde bilinen en eski insan yapısı bakır nesnelere; iğneler, boncuklar ve çiviler M.Ö. 8000 dolaylarında Türkiye ve İran'da yapılmıştır. Balkanlarda M.Ö. 5000 yıllarında bakır madenciliği yapıldığına ilişkin kanıtlar vardır. Buralardan Batı'ya sıçrayan teknoloji Alplere yaklaşık 1000 yıl sonra ulaşmıştır.

Kazılarda çıkan kemikler, M.Ö. 5000 dolaylarında Alplerde beş tür hayvanın evcilleştirildiğini kanıtlamıştır. Bu hayvanlar o dönemde yi-

yecek olarak önem taşıyan köpektan başka sığır, koyun, keçi ve domuzdu. At hâlâ bilinmemekteydi. Alplere gelmek için tavuk M.Ö. 600'leri, kedi ise Romalılar dönemini beklemek zorundaydı.

Köylüler buğday ve arpa yetiştiriyorlar; ketenden yapılmış giysiler giyiyorlardı. İnek sağmayı ve peynir ile tereyağı yapmayı yeni öğrenmişlerdi. Koyunların etinden yararlanıyorlar ama yünü kullanıyorlardı. Patates, soğan ve yulaf gibi birçok yiyecektek haberleri yoktu.

Orta Avrupa'da bulunan en eski tekerlek (1979'da Zürich'te bulundu) M.Ö. 3200 yıllarına aittir ve yekpare akçaağaçtan yapılmıştır.

Orta Avrupanın bilinen en eski sabanı ise Buzadam'dan 1000 yıl sonrasına aittir. Ancak Bakır çağı sanatçıları, kayalara sabanla sürülmüş toprak ve saban imgeleri kazımışlardı. İtalyan kazıbilimci Franco Mezzena, İtalya'da Aosta'da bulunan bu tür taş işlemeçiliğinin kendisine, saban sürmenin tarımsal değil, ayinsel olduğunu düşündüğünü belirtmiştir.

TARİH ÖLÜLERİ SORĞUYA ÇEKMEKTİR

Aslında Buzadam, doğal ortamında mumyalanmış birçok örnekten sadece biridir. Turbalıklar, çöller, buzullar, uygun iklim koşullarındaki lahitler, doğal yoldan mumyalama için uygun ortamlardı. Nil vadisinde kuru çöl kumuna gömülü bulunan cesetler gibi, Danimarka, İngiltere ve Florida turbalıklarında bulunan cesetler de bozulmamıştı. Lindow'lu Adam neredeyse öldüğü andaki gibi duruyordu. Doğal olarak mumyalanmış bu tür insanlar; eskiçağda ölüm nedenleri, ölümler için yapılan törenler, sosyal statüleri ve ölüm karşısında alınan tavırlara ilişkin insanbilimsel bilgi sağlamanın ötesinde moleküler kazıbilimin de önemli aşamalar kaydetmesine yardımcı olmaktadır. Bu bilim dalı organik artıklardan yaşam moleküllerini ayrıştırarak iklim koşullarından, geçirilen hastalıklar ve son yemekte ne yendiğine kadar geniş bir yelpazede bilgi edinmenin yollarını açmıştır.

DNA araştırmaları bu tür bilgiler sağlamanın yanısıra, 17 milyon yıldır DNA yitimine uğramadan yeşil kalabilmiş bir manolya yaprağı gibi çok eski tarihlili örneklerde bile başarılı sonuçlar vermektedir. Aslında DNA'yı ilk haliyle bulabilmek hiç de kolay değildir. Mısır'daki mumyalar gibi kurutulmuş saklanan gövdelerin yumuşak dokularından DNA elde edilebilmektedir. Oysa Danimarka'da ve sekiz yıl önce İngiltere'de turbalıklarda bulunan gırtlakları kesilmiş kurbanların vücutlarındaki dövmele, saç örgüleri hatta göz kenarlarındaki kırışıklıklar bozulmamış olmasına rağmen bunlardan (birkaç istisna dışında) DNA elde edilememektedir. Asitli bir madde olan tannen bu gövdelerdeki DNA'yı tahrip etmiştir.

Donarak kuruyan Buzadam, bu bakımdan önemli ve ender bir örnektir. Yumuşak dokularındaki DNA'nın tannen ile reaksiyona girmemesi nedeniyle bozulmadan kaldığı düşünülmektedir. Araştırmacılar, çalışmalarını bu alanda yoğunlaştırırlarsa, Buzadam'ın dokularının incelenmesinden önemli bilgiler elde edeceklerine inanmaktadırlar.

Buzadam'ın önemini abartmamak gerekiyorsa da yaşadığı çağa ait bazı bilgilerin gözden geçirilmesine yol açması, belki de onun en ciddi işlevi olmuştur. Örneğin okların sapına reçineyle yapıştırdığı tüyler 'ilkel' bir aerodinamik bilginin göstergesidir. Oklar, bu tüyler sayesinde havada dönerken hedefe daha kolay ulaşıyorlardı. Ayrıca yanında taşıdığı mantarlar Neolitik Çağ insanının bitkilerin antibiyotik özelliklerini keşfettiğinin kanıtıdır.

Giyislerinde bulunan 1000 kadar kıvrıkcık siyah saç telinin sadece 9 cm. uzunlukta oluşu,

saç ve sakal traşının, düşünüldüğünden daha eski zamanlarda bilindiğini göstermektedir. Gizli yerlerdeki (sol kalçasının üstü, dizinin arkası ve ayak bileği) dövmele, bunların bir kabile simgesi olarak değil, doğaüstü güçlerden korunmak için yapıldığını düşündürmektedir. Oysa, Buzadam bulunana kadar dövmenin ancak M.Ö. 2500'lerde yapılmaya başlandığı ve bir kabile işareti olduğu düşünülüyordu. Deri parçaların ustaca birleştirilmesinden oluşan giysisi ise dikiliren iplik yerine inceltilmiş elyaf kullanılmıştı. Bir topluluğun üyesi olduğunu kanıtlayan giysislerinde sonradan acemice yapılan onarımlar, Buzadam'ın elinden çıkmış olmalıdır.

Bütün bunlar, yazılı tarih öncesi arkeolojisinin önemli amaçlarından olan çeşitli toplumsal geleneklerin tanımlanmasında bir satırbaşı olacak önemdedir. Bu nedenle de özellikle doğal yoldan mumyalanmış insanlar konusundaki uzmanlar, Buzadam'ı çok ciddiye almaktadır.

YAŞAM, ÖLÜME VERİLEN BİR RANDEVUDUR

David Roberts da Buzadam'ı görebilen az sayıdaki insandan biridir. Edebiyat ve dağcılık profesörü olan Roberts, Buzadam'la, bulunduğu gündün itibaren buluşmaya çalışıyordu. Sonunda W. Platzer, Roberts'a çok istediği bu randevuyu ayarladı. 17 Aralık 1992'de doğal yoldan mumyalanmış insanlar konusundaki dört uzmandan sonra, Buzadam'ı sadece dört dakikalığına görebilecekti.

Buzadam'ı inceleyen uzmanlar, bilimin şu andaki gelişme düzeyinde bunun önlenemeyeceğini benimsemekle beraber, gövdenin fazlasıyla korunmuş olduğunu belirttiler. Buzadam'ın böylece korunmasının, onun incelenmesinden bile önemli olduğu düşünüldü. Roberts'in ondört ay boyunca beklediği an nihayet gelmişti. Platzer onu Buzadam'ın odaya soktu ve kapının eşiğindeki halının üzerinde durmasını söyledi. Buzadam, içinde hava akımı olan plexiglass bir sandıkta sırtüstü yatıyordu. Uzmanlar anatomik ayrıntıları tartışırken, D. Roberts Buzadam'ın incelenerek değneğe dönmüş kollarına, bacaklarına baktı. Ne kadar narin ve kırılğan olduğunu, odada ondan başka gören yoktu. Sol kolunun Vent'e götürülürken kırıldığını söyleyen Platzer'i dinlerken, Roberts'in aklından, onun kendi dünyasından koparılıp dünyamıza fırlatılmaya karşı koymuş olabileceği geçiyordu.

D. Roberts'in, bu eski zaman gezginine soracak daha yüzlerce sorusu vardı, ama dört dakika dolmuştu. Artık Buzadam'ı zamana yolcu ederek, usulca odadan çıkmalıydı.

Buzadam'ın yüzünü yeniden biçimlendiren John Gurche, bu işlem için tam altıyüz saat harcadı. Antropoloji eğitimi görmüş bir sanatçı olan Gurche, Innsbruck Üniversitesi Anatomi Kursüsü'nün hazırladığı üç boyutlu bilgisayar çizimleri ve X ışınları yardımıyla kafatası modelinin üzerine plastik ham ve kil ile kapladı; numaralı işaretler koyarak yağ dokusunu, kasları, burun kıkırdaklarını ve gözyuvarlarını yerine yerleştirdi. Rüzgar yanığı teni için yumuşak üreten kullanıldı, sakalı için de insan sakalı bulundu. Gurche, gazeteye "sakalınızı alacağım" ilanını verdi ve Buzadam'ın sakalı 70 \$'a mal oldu.

Baltası, ölmeye yattığı kayanın dört metre uzağına dayalı bulunmuş olmasına karşın, sağ eli baltasının sapını kavrar gibiydi. Buzadam'ın, bedeniyle şöyleyebildiği son söz bu olmuştu.

Ölüm, tüm mücadeleyi, acıları, korku ve kuşkuları, hafta coşku ve sevinçleri de beraberinde götürürken, geride kalanlara, uygun törenlerle gömülecek gövdeler kalıyor. Törenler her çağda farklılaşsa da gömülmeye verilen bu değişmez önem, belki de ölümsüzlüğü aramakla açıklanabilir.

Buzadam'ın, öleceğini anlayıp kendine yapabildiğince bir mezar hazırlamayı düşünmüş olduğu akla geliyor. Eşyalarını etrafına yerleştirirken onun kuralsız ölümünü kavmine affettirmeye çalışan uysal ölümü gösterişli törenlere alışık çağımıza ne kadar da yabancı!

"Gelişmiş" çağımızda sıradanlaşan ölümü görkemli törenlerin ardına gizleyerek uğurluyoruz; bu sahnenin beklenmeyen kadim konuklarını da aynı gösterişli törenlerle karşılıyoruz. Gazeteler, televizyonlar, biktırncaya dek onlardan söz ediyor, aradan çok geçmeden bir kenara fırlatılacak bir medya malzemesi haline geliyorlar. Bu eski çağ gezginleri, dinlemeyi bilenlere belki de sadece şunları fısıldıyorlardır:

"Ölüm yolunda toz toprak atmazdan önce
Sön cılız kandil sön! Hayat dediğin ne ki,
Yürüyen bir gölge, bir zavallı kukla bu sahnede
Bir daha da duyulmayacak artık sesi."

Derleyim: Füsün Oralaip

Kaynaklar

- Brothwell, D., The Bogman and the Archaeology of People, London, 1988.
Cassier E., İnsan üzerine bir deneme, İstanbul, 1980.
Child, G., Tarihte Neiler Oldu, İstanbul, 1992.
Clark, G., Stuart, P., The History of Human Society, Prehistoric Societies, London, 1965.
Edwards, I. E., Gada, C. J., Hammond, N. G. L. (Ed.) The Cambridge Ancient History, Vol. 1, Part 1., Prolegomena and Prehistory, 1970: 139-145.
Fleming, S., Dating in Archaeology, A guide to Scientific Techniques, London, 1976.
Mook, W. G., Waterbolk H. T., Handbooks for Archaeology No. 3 Radiocarbon Dating, European Science Foundation, Strasbourg, 1985.
Renfrew, C., "The Origins of Indo-European Languages" Scientific American, October 1989, 82-90.
Renfrew, C., Archaeology and Language The Puzzle of Indo-European Origins, 1988.
Roberts, D., "The Iceman" National Geographic, June, 1993.
Ross, P. E., "Trends in Molecular Archaeology: Eloquent Remains", Scientific American, May 1992: 73-81.

BUZADAM

Suavi Aydın
Hacettepe Üniversitesi, Antropoloji Bölümü

1991 yılında Avusturya-İsviçre sınırındaki bir buzul bölgesinde "Buzadam" adı verilen Bakır Çağı insanı bulunduğu medya, her zaman olduğu gibi, bu buluşu da sansasyonel hale getirmeye çalıştı. Bu çabada, buluşu yapanların ve yakından taraf olanların ne derecede etkisi bulunduğunu bilemiyorum. Ancak medyanın, olayları gerçek bağlamından koparak, kendi yarattığı fantazmagorik dünyada yeniden kurması diyebileceğimiz bir sürecin bu olayda da ortaya çıktığını biliyorum.

Medyadan izlendiği kadarıyla, bu buluşa atfedilenler şöylece sıralanabilir: 1- Bu Bakır Çağı insanının yanında "son derecede sofistike" araç-gereç (biz buna antropolojide "alet çantası" diyoruz) bulunmuştu; 2-Bu "Buzadam"ın yumuşak kısımları neredeyse hiç bozulmadan kalmıştı ve bunun medyadaki yansıması "beşbin yıllık bir mucize" idi; 3- "Buzadam"ın giyimi ve kuşamı, alet ve edevatı kronolojisi altüst etmişti.

Son iki yıl içinde medyanın yaydığı bu bilgi-yorum, meraklı öğrencilerim kanalıyla bana da yansıdığına, bu tür "çarpıtma"ları düzeltme ihtiyacı ortaya çıktı. Bu çarpıtmaların ya da kurmacaların ardında, insanlar üzerinde neredeyse egemenlik kuran iki yargının etkisi var. Birincisi bizden binlerce yıl önce yaşayan insanların sanki bizden daha az zeki olduğu inancı; ikincisi ise insan aklıyla emeğini hafife alıp, bu tür beklenmedik buluşlar karşısında ya da sıradan insanın, irdelemediği için, pek aklının almadığı dev boyutlu ve incelikli yapıtlar karşısında, belirli bir şaşkınlık yaşamaması ve bu yaratımlarda insan ötesi güçler ve nedenler aramasıdır.

Bunların en tipik örneği, Erich von Daniken'in yarattığı spekülasyonlardır. Bu spekülasyonlar sonucunda birçok insan, örneğin Mısır piramitlerini insanın yapabileceğine ilişkin güvenini tamamen yitirmişti. UFO'lar, uzaylılar, doğa üstü güçler, yıldızlar, kısaca insanın dışında kalan birtakım güçlerin, insanın bütün yapıp-etmelerine ve kaderine hakim olduğu şeklinde belirginleşen bir hakim inanç böylece pekişmekteydi. Dolayısıyla insanın kendi geleceğini yaratabilecek, yani "tarihi yapan" özne olduğu yolundaki aydınlanmacı insan ve tarih anlayışı silinerek, insan daha kolay kontrol edilebilir bir varlık haline getirilmeye çalışıldı. Bu operasyonda en önemli etki odağı, hiç şüphesiz, medyanın ta kendisidir.

Bu örnek olayda da görülen budur. Neolitik devrimden, neolitik devrimi hazırlayan 3 milyon yıllık taş çağları kültürlerinin birikiminden ve "üretim geçiş" olarak nitelediğimiz neolitik dönemle insan yaşamını yönlendirmeye başlayan büyük sıçramadan habersiz insanlar için, bizden 4-5 bin yıl önce yaşamış birinin yanında bulunabilecek ve bugünkü tarım kültürlerinde de halen kullanılagelen edevat, tabii ki çok şaşırtıcıdır; kaldı ki insanlık tarihinin ilk buluşları bugünkü buluşlardan hem nitelik hem de yorulan kafa açısından çok daha "değerlidir" çok daha büyük bir emeğin ve insanlık tarihi açısından büyük bir "tedakarlığın" ürünüdür; zira bugünün insanı o insanlara borçlu olduğu muazzam bir birikimin üzerinde oturmaktadır. On bin yıl önce ilk izleri görülen tarım toplumlarıyla bugünkü tarım toplumlarının üretim kültürleri arasında niteliksel bir fark olmadığı basit bir antropolojik gerçek olmakla beraber, sıradan insanı bu yönde kültürlenecek, yani bir "tarih bilinci" vermeye çalışacak yerde kafasını karıştırmayı yeğleyen medya karşısında, bu gerçek yayılabilirliğini ve inandırıcılığını kaybetmektedir.

Şunu hiç bir zaman unutmamalıyız. Bizden daha önce yaşadılar diye, o insanların daha az zeki olması gerekmiyor; insan aklı ile emeği ve onun toplumsallığı, tarih boyunca önüne çıkan sorunları karşılayamasa da bugün "homo" cinsi olmazdı.